

نقش علما و دانشمندان در کاهش مهاجرت‌ها از کشور

The Role of Religious Scholars and Intellectuals in Reducing Migration from Afghanistan

پوهاند دکتور عبد الباری حمیدی^۱

DOI: 10.64104/v10.Issue17.n26.2025

چکیده

این يك حقیقت تلخ و در عین حال انکارناپذیر است که تاریخچهٔ دردناک مهاجرت افغانستان به بیرون از کشور که تقریباً از نیم قرن به اینطرف، آغاز گردیده بود هنوز هم به همان قوت و شدت خود نه تنها باقی است بلکه بیشتر و بیشتر شده است.

عامل و انگیزهٔ هجرت افغانستان به بیرون از کشور مخصوصاً امریکا و اروپا متعدد بوده که مهمترین آن همانا جنگ و ناآرامی‌ها، اختلاف و تنش‌های داخلی، برخوردار شدن از یک زندگی نسبتاً آرام و آسوده بوده است. با توجه به اضرار و خطرات گوناگون و در عین حال گسترده بودن اضرار این هجرتها که حتی پوهنتونها و نهاد های تحصیلی کشور را نیز فرا گرفته است، پوهنتون محترم سلام با در نظر داشت اهمیت موضوع، در پی آن گردیده است تا کنفرانس ملی را به غرض برجسته نمودن اضرار و پیامدهای مهاجرتها و بررسی راه های جلوگیری از آن، تدویر نماید.

در این شکی نیست که مسؤولین و اولیای امور کشور، مخصوصاً علما، اندیشمندان و دانشمندان مسؤولیت ملی و دینی دارند تا با استفاده از شیوه های معقول و مؤثر که سبب تغییر اذهان هجرت کنندگان گردد، دست به کار شده جلو این گونه مهاجرتها را که در نهایت به زیان خود افغانستان و کشور شان می انجامد، بگیرند. بنده در این مقاله کوتاه و فشرده سعی نمودم تا در ضمن متوجه نمودن علما و دانشمندان به مسؤولیت های دینی و ملی شان، نقش ایشان را در زمینهٔ جلوگیری و یا کاهش مهاجرتها برجسته سازم.

واژگان کلیدی: مهاجرت، دانشمندان، نخبگان، افغانستان، مسؤولیت ملی، وظیفه دینی

۱. استاد دیپارتمنت تعلیمات اسلامی (شعبهٔ حدیث) پوهنځی شرعیات پوهنتون کابل، 0799884715، hamidi1.dr@gmail.com

• اهداف تحقیق:

اهداف نهفته در این مقاله امور ذیل اند:

- 1 - سهمگیری در یکی از محاور و پینل های کنفرانس ملی تحت عنوان: "مهاجرت افغانها به خارج از کشور؛ عوامل، پیامدها و راه حل ها"، که توسط پوهنتون محترم سلام، به غرض بررسی عوامل و پیامد های آن تدویر و راه اندازی گردیده است.
- 2 - خیر خواهی و خیر اندیشی با آن عده از هموطنان عزیز خویش که بدون ضرورت شرعی و ملی رهسپار جهان و کشورهای غرب گردیده، دین و ارزشهای دینی خویش را با چالشهای متعددی، مواجه می سازند.
- 3 - توضیح و تبیین نقش علما و دانشمندان در قبال مهاجرتها بی مورد از کشور که اثرات نا مطلوب سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی را در جامعه بجا خواهد گذاشت.
- 4 - تعمیق احساس محبت و علاقه داشتن با وطن و سرزمینی که نیاکان ما بخاطر حفظ و دفاع از آن قرن ها مبارزه نموده از هیچ نوع قربانی و فداکاری دریغ نورزیده اند.
- 5 - ایفا نمودن بخشی از مسؤولیت دینی و ملی در قبال آن عده از هموطنان عزیزی که کشور زیبای خویش را ترک نموده، راه های پر خطر هجرت را در پیش میگیرند.

• سوالات تحقیق:

الف/ سوال اصلی:

علماء و دانشمندان کشور که به عنوان یک قشر مطرح و با اعتبار در جامعه ما به شمار میروند، چه نقشی را میتوانند در جلوگیری و یا کاهش مهاجرتها ایفا نمایند؟

ب/ سوالات فرعی:

- 1 - علماء و دانشمندان با استفاده از کدام میکانیزم ها میتوانند در کاهش مهاجرتها از کشور نقش خویش را ایفا نمایند؟
- 2 - مهمترین مواردی که علماء میتوانند با استفاده از آنها در کاهش مهاجرتها نقشی را ایفا نمایند، کدامها اند؟.

مقدمه پیرامون اهمیت موضوع

موضوع: "نقش علما و دانشمندان در کاهش مهاجرتها از کشور" یکی از موضوعات خیلی مهم و ارزشمند است که به غرض سهمگیری در کنفرانس ملی: "مهاجرت افغانها به خارج از کشور؛ عوامل، پیامدها و راه حل ها" که توسط پوهنتون محترم و خوش نام خصوصی سلام راه اندازی شده است، به حیث یک مقاله علمی تحریر گردیده است. و در این شکی نیست که عنوان فوق با عنوان اصلی کنفرانس ارتباط بسیار نزدیک داشته، و بصورت مشخص به محور آخری سمینار که در مورد ارائه طرح ها، راه حل ها و استراتیژی ها می باشد، تعلق میگیرد.

اما اینکه این موضوع در ذات خود و بخصوص در این مقطع زمانی چقدر حائز اهمیت است؟ و آیاعلماء و دانشمندان واقعا کدام نقشی را در کاهش مهاجرتها ایفا نموده میتوانند یا خیر؟ در پاسخ به این دو سوال باید گفت که طرح این موضوع و یا

نگاشتن مقاله تحت عنوان: " نقش علما و دانشمندان در جلوگیری از مهاجرتها" در این مقطع چقدر حائز اهمیت است؟ پاسخ بر این پرسشها را میتوان طی نکات ذیل چنین بیان داشت:

1- طرح این موضوع در این مقطع زمانی از اهمیت بسزایی برخوردار است:

همه میدانیم که هجرت افغانها تقریباً از نیم قرن به بعد، مشخصاً هنگامیکه حکومت محمد داود توسط جنبشهای چپی خلق و پرچم سقوط کرد، و همزمان با سقوط رژیم محمد داود زمینه اشغال افغانستان توسط قشون سرخ شوروی سابق مهیا گردید، و مردم مسلمان افغانستان علیه نیروهای متجاوز شوروی و حکومتهای دست نشانده حق و پرچم به جهاد و مقاومت مسلحانه پرداختند، بعد از همین حوادث تعداد زیادی از افغانها راه هجرت را در پیش گرفتند که تعداد بیشتر ایشان به دو کشور همسایه ایران و پاکستان، و تعداد دیگر رهسپار کشورهای غربی و اروپایی شدند. و با مرور زمان و پیچیده تر شدن اوضاع سیاسی افغانستان این هجرتها نه تنها توقف نکرد بلکه شدت بیشتر اختیار کرد، تا اینکه برای بار دوم امارت اسلامی افغانستان بعد از مقاومت 20 ساله در برابر تجاوز امریکا و نیروهای ناتو، زمام امور را بدست گرفت، متأسفانه، سلسله مهاجرت ها به شکل جدیدی دوام یافت. " موضوع فرار و گریز از وطن کدام تازگی نداشته، و نه با به میان آمدن امارت اسلامی به وقوع پیوسته است، بلکه این موضوع از بسیار سابق جریان داشته و با پیمانه بسیار وسیع صورت میگرفت، البته با به میان آمدن امارت اسلامی این چالش نه تنها بیشتر گردید بلکه بخاطر کمپاین و تبلیغات آنها را به راه انداخته شد"².

پس با توجه به این وضعیت پیش آمده این یک وجیبه ملی و دینی همه مردم بخصوص مراکز دینی، تحصیلی و تحقیقی است تا در این راستا گامهای مؤثری را برداشته، حیثیت مسئله و پیامدهای منفی آن را به هموطنان خویش روشن نمایند.

2- این موضوع یکی از بخشهای بزرگ نصیحت برای عامه مسلمانان به شمار میرود:

اهمیت دیگر طرح این موضوع در اوضاع و شرایط کنونی این است که این موضوع در حقیقت بر میگردد به نصیحت و خیر خواهی برای عامه مسلمانان که پیامبر گرامی اسلام آن را یک بخش بزرگ دین معرفی نموده فرمودند: « الدِّينُ النَّصِيحَةُ قُلْنَا: لِمَنْ؟ قَالَ: لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ »³.

"دین، همانا نصیحت و خیرخواهی است"، اصحاب گفتند: ما گفتیم برای چه کسی؟ پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: "برای خدا و کتابش و پیامبرش و برای پیشوایان مسلمانان، و عموم آنها".

پس بدون شک جلوگیری هموطنان عزیز از مهاجرت های پر خطر و غیر ضروری، بخشی از نصیحت برای عامه مسلمین به شمار میرود؛ زیرا زدودن هر نوع شر و بد بختی از فرا راه مسلمانان، دعوت دادن آنها به خوبی ها و آنچه که به خیر و منفعت دنیا و آخرت آنها تمام میشود، و هم چنان دعوت به صرف نظر نمودن از تصامیم و اقدامات پر خطر در حقیقت نوعی از حمایت از آنها به شمار رفته، و همه اینها در نهایت بخش بزرگی از نصیحت برای عامه مسلمین به شمار میرود⁴.

2- مهاجر فراهی، د اسلامی امارت دري کلن سياسي مزل (پرمختگونه، لاسته لاوری، ستونزی او ننگونی) ص: 100 - 101.

3- صحیح مسلم، تألیف: أبو الحسین مسلم بن الحجاج القشیری النیسابوری المتوفی (206 - 261 هـ) تحقیق: محمد فؤاد عبد الباقي [ت 1388 هـ] ناشر: مطبعة عیسی البابی الحلبي وشرکاه، قاهرة، سال نشر: 1374 هـ - 1955م، (74/1) شماره حدیث: (55).

4- شرح ریاض الصالحین، تألیف: محمد بن صالح بن محمد العثیمین (ت 1421هـ)، ناشر: دار الوطن للنشر، الرياض، سال چاپ: 1426 هـ

3- اهمیت بر خوردار بودن از نعمت وطن، و برخی مزایای آن:

در این شکی نیست که بر خوردار بودن از وطن آرام و آباد یک نعمت بزرگ الهی بشمار میرود؛ زیرا وطن، خانواده بزرگی است که با اعضای خود محکم و پیوسته است. وطن جایی است که ما همیشه تا وقتی که زنده هستیم از گرمای آن بهره‌مند می‌شویم. وطن پناهگاه و مکانی است که به آن پناه می‌بریم، و در آن احساس امنیت، آرامش، آزادی و اطمینان می‌کنیم. وطن، هسته‌ای است که از طریق آن، خیر و برکت به همه فرزندان آن میسر می‌گردد. وطن محلی است که هویت فرهنگی و تاریخی ما را تشکیل می‌دهد. وطن محلی است که در آن امنیت و آرامش را تجربه می‌کنیم. دولت‌ها تلاش می‌کنند تا برای شهروندان خود محیطی امن و پایدار فراهم کنند. وطن جایی است که در آن سرمایه‌گذاری می‌کنیم تا رشد و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را پیش ببریم.

اینک بعد از ذکر موارد فوق که دال بر اهمیت موضوع می‌باشد، به اصل موضوع که عبارت از نقش علماء و دانشمندان در کاهش مهاجرتها می‌باشد، می‌پردازیم. اما قبل از پرداختن به اصل موضوع بهتر است تا مفهوم مهاجرت را با عوامل آن بصورت فشرده با خوانندگان در میان بگذاریم.

مفهوم مهاجرت و عوامل آن

الف/ مفهوم مهاجرت:

واژه "مهاجرت" که از کلمه "هجرت" گرفته شده در زبان فارسی به معنای ترک یک مکان و رفتن به مکان دیگر، و با خروج از سرزمینی به سوی سرزمینی دیگر است.⁵

و هجرت در اصطلاح شرع عبارت است از: کوچ کردن از زادگاه و زیستگاه به جایی دیگر برای نجات دین و ایمان خود است. و هجرت به این مفهوم از آموزه‌های مهم دین مقدس اسلام شمرده می‌شود، و قرآن کریم آثار دنیوی و اخروی فراوانی را بر آن وعده داده است. و هجرت به همین مفهوم یکی از راه‌های گسترش اسلام در کشورهای غیراسلامی نیز شمرده می‌شود. این نوع هجرت وسیله‌ای برای تبلیغ فرهنگ اسلامی، و گسترش اسلام در کشورهای غیراسلامی است.⁶

اما منظور ما از واژه مهاجرت در اینجا مهاجرت دینی و شرعی، و یا سفرهای که به غرض تحصیل و کار آموزی، و یا علاج درمان و تجارت ... انجام می‌یابد نبوده، بلکه منظور ما از واژه هجرت در این مقاله مهاجرت‌های است که بنا بر عوامل مختلف صورت می‌گیرد که مهمترین آنها قرار ذیل است:

ب/ عوامل مهاجرت و ترک وطن:

1. فقر و بیکاری: مهم ترین عامل مهاجرتها از کشور، عامل فقر و بیکاری، اوضاع نا بسامان اقتصادی، از دست دادن شغل ووظیفه است که به سبب آن اتباع کشور مخصوصا قشر جوان همواره خود را مجبور و مأیوس دیده با قبول نمودن خطرهای متعدد، کشور خویش را ترک نموده رهسپار کشورهای دیگر می‌گردند.

5- المفردات في غريب القرآن، مؤلف: أبو القاسم الحسين بن محمد المعروف بالراغب الأصفهاني (ت 502هـ) محقق: صفوان عدنان الداودي. ناشر: دار القلم، الدار الشامية - دمشق بيروت الطبعة: الأولى - 1412 هـ ج ۱، ص ۵۳۶.

6- مفاهيم إسلامية، موقع وزارة الأوقاف المصرية <http://www.islamic-council.com>

2. اوضاع و شرایط جذاب و بهتر زندگی در کشورهای دیگر: عامل دومی که بیشتر قشر جوان را به ترک کشور وادار می

سازد عواملی چون میسر شدن امکانات تحصیلی، بدست آوردن فرصت‌های شغلی بهتر، درآمد بالاتر، مسکن مناسب، و کیفیت زندگی بالا می باشد که افراد را به مهاجرت به کشورهای دیگر وادار می سازد.⁷

3- عدم آگاهی از حکم اقامت و سکونت میان کفار و زیر حاکمت کشور های کفری:

عامل دیگر روی آوردن هموطنان ما به هجرت و رفتن آنها به کشورهای بیرونی و کفری عدم آگاهی آنها از حکم اقامت در کشورهای غیر اسلامی است.

4- عدم آگاهی از چالشهای عمده پناهندگان:

عامل دیگر فرار از کشور و روی آوردن به کشورهای دیگر عدم آگاهی کامل از چالشهای عمده پناهندگان است. همه میدانیم که موضوع مهاجرت های غیر قانونی در دنیای معاصر امروز به یک چالش عمده تبدیل شده است. این مهاجرتها اگر برای برخی کشورها ویا برخی افراد مانند قاچاق بران منفعت زا باشد، اما برای خود پناهندگان و کشورهای که به آنها پناه می برند شاید چالش زا باشد؛ زیرا این گونه مهاجرتها تأثیرات منفی عمیق و فراوانی را بر ساختار اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی جوامع بجا می گذارد.

5- تبلیغات منفی:

طوریکه همه میدانیم عامل دیگر ترک وطن کمپاین و تبلیغات برخی کشورها و حلقات مغرض بوده است، طوریکه حکام و زمامداران دوره جمهوریّت زمانیکه راه فرار را در پیش گرفتند، و فرد اول حکومت چنان به سراسیمگی پا به فرار گذاشت که حتی نتوانست کفشهایش را بپوشد. این عناصر فراری بخاطر تکثیر سواد و تقویت صفوف خویش در خارج این تبلیغات را به راه انداختند که افغانستان دیگر جای زندگی نیست، و زندگی کسیکه در افغانستان بماند همواره در خطر است. و این عامل را محترم مهاجر فراهی نیز در راپور دوره سه ساله امارت اسلامی تذکر داده است.⁸

این بود مهمترین عوامل هجرت هموطنان ما از کشور. اکنون وقت آن فرا رسیده است تا نقش و مسؤولیت علما و دانشمندان را در جلوگیری از مهاجرت های غیر قانونی طی نکات چندی به بررسی بگیریم.

نقش علما و دانشمندان در کاهش مهاجرتها از کشور

در این شکی نیست که علما و دانشمندان در هر کشور مخصوصا کشور سنتی ما بر اساس رسالت دینی و مسؤولیت اجتماعی که دارند، میتوانند در تعمیم گسترش کار های خیر، و جلوگیری از هرگونه شر و بدبختی، نقش مؤثر و سازنده را ایفا نمایند، و با توجه به اینکه مهاجرتها غیر پلانی و غیر ضروری نیز یکی از پدیده های چالش زا در کشور ما بوده است، طوریکه دیده میشود از نیم قرن به این طرف همه از این پدیده تلخ رنج برده، و تا فعلا (12) میلیون هموطن ما که نصف مجموع جمعیت

7- أزمة هجرة العقول من أفغانستان وتأثيراتها المتوقعة الصادر من مركز الدراسات الاستراتيجية والإقليمية (تحتوي هذه النشرة على تحليلات يقوم بها مركز الدراسات الاستراتيجية والإقليمية لأهم الأحداث السياسية والاقتصادية والاجتماعية في أفغانستان والمنطقة بشكل أسبوعي حتى يستفيد منها المهتمون وصناع القرار). تحليل الأسبوع الإصدار - 389 من (30 يوليو إلى 5 أغسطس 2022م).

8- د اسلامی امارت دري کلن سیاسي مزل (پرمختگونه، لاسته لوری، ستونزی او ننگونی) ص: 100 - 101.

افغانستان را تشکیل می‌دهند در بیرون از کشور بسر برده و خبرهای تکان دهنده غرق شدن در دریا ها، اخراج و کوچهای اجباری، مصادره اموال . . . همه وقت به گوش همه میرسد.

پس این وجیبه علماء و دانشمندان است تا در برابر این بدبختی اجتماعی سکوت نکرده نقش خود را در این زمینه به وجه احسن انجام دهند. و نقشی را که علما میتوانند در این زمینه انجام دهند قرار شرح ذیل است:

1- توضیح حکم شرعی اقامت در کشورهای غیر اسلامی:

طوریکه در بحث عوامل مهاجرتها تذکر داده شد یکی از عوامل مهاجرتهاى مردم ما از کشور شان عدم آگاهی آنها از حکم اقامت در کشورهای غیر مسلمان بوده است؛ روی همین ملحوظ دیده میشود که این افراد بدون اینکه از کدام عالم و یا مرجع در مورد این تصمیم خویش سؤال و استفساری نمایند تمام تلاشهای خویش را به خرج می‌رسانند تا کشور خویش را ترک نموده رهسپار یکی از کشورهای اروپایی شوند، و از این عمل خویش نه تنها ابراز رضایت می کنند بلکه گهگاهی فخر هم می کنند که ما برگه اقامت فلان کشور را بدست آوردیم. پس بر تمام علماء دینی مخصوصا کسانی که وظیفه مهم و سنگین امامت و خطابت را در روز های جمعه و عیدها بدوش دارند لازم است تا هموطنان خویش را از حکم شرعی اقامت در کشور کفری و اضرار آن آگاه سازند؛ زیرا تمام علما و دانشمندان بر این امر اتفاق دارند که زندگی در کشورهای غیر اسلامی می‌تواند تأثیرات بسیار منفی و ناگواری را بر دین، اخلاق و رفتار مسلمانان بگذارد، طوریکه به مشاهده رسیده است تعداد زیادی از افراد و اشخاص که مسلمان بودند، پس از اقامت در این کشورها، دچار انحراف شده و حتی دین خود را ترک کرده اند.

2- تبیین اضرار و مفاسد دینی و اجتماعی اقامت در کشورهای غیر اسلامی:

نقش دیگر علما در جهت جلوگیری از مهاجرتهاى غیر ضروری این است که علما باید هموطنان خویش از اضرار و مفاسد اقامت در کشورهای کفری آگاه سازند، و این مفاسد قرار ذیل اند:

الف/ خطر گرایش به کفر و برگشتن از دین: این خطر واقعا یک خطر جدی، بسیار بزرگ بلکه مشاهد است، به ویژه در اثر عدم آگاهی درست از دین و احکام آن، ضعف آشکار در عقیده و ایمان؛ چون با تاسف باید گفت بیشتر مردم ما مسلمانان تقلیدی اند؛ لذا هنگام میسر شدن مجوز اقامت در جوامع لائیک، ملحد یا مسیحی و به غرض بر خوردار شدن از برخی امتیازات مادی، مانند نائل شدن به کارت اقامت همیشگی در یک کشور غربی و غیره بسیار زود از دین تقلیدی یا آبائی اش دست کشیده به مسیحیت یا دین دیگری روی می آورند.

ب/ خطر ازدواج با کفار: ازدواج با زنان کافر، خواه ملحد و بی دین باشد یا کتابی، برای خود شخص و فرزندان زیان آور است. ازدواج با زنان اهل کتاب فقط در سرزمین اسلامی که قدرت و قوامت در دست مرد مسلمان باشد مجاز است، نه در سرزمین‌هایی که قوانین جاهلیت حاکم است، و مرد برده همسرش می‌شود.

ج/ خطر انحراف فرزندان: ضرر و خطر دیگر اقامت در کشورهای کفری این است که اگر والدین به دین خود شان که دین اسلام است پای بند هم بمانند اما فرزندان شان و نسل های بعدی در اثر احتکاک با جامعه و متاثر شدن از محیط، و دوری از دین و شعائر دینی، منحرف می شوند.

د/ خطر مبتلا شدن به انحرافات اخلاقی و اجتماعی:

اگر فضل و کرم الله متعال شامل حال والدین و فرزندان شان گردد که به کفر و الحاد روی نیاورند اما از انحرافات و مفسد اخلاقی و اجتماعی مانند خورد و نوش حرام، بیع و معامله های حرام، اقامه روابط حرام و نامشروع با زنان، و سایر انحرافات دیگر در امان نمی مانند.

پس نخستین نقش و مسؤولیت علما در جهت کاهش مهاجرت های بی مورد از کشور این است که خطر و مفسد اقامت در کشورهای کفری را برای هموطنان خویش بیان نمایند؛ زیرا به باور من هموطنان عزیز ما که آباء واجداد شان به خاطر پیاده شدن نظام عدل الهی مبارزه نمودند، اگر از حکم شرعی این عمل آگاهی میداشتند هیچ وقت کشور اسلامی و مجاهد پرور خود را ترک نموده راه مهاجرت به کشورهای غربی و یا کفری را در پیش نمی گرفتند، اما زمانیکه می بینیم جمع غفیری از مردم بشمول زنان و مردان، و حتی افراد مسن با متحمل شدن زحمات و خطرات زیادی، و مصرف نمودن مخارج هنگفت، رهسپار کشورهای غربی و غیر اسلامی میشوند، حتما از حکم شرعی این عمل و پیامدهای آن آگاهی ندارند. پس علما را می باید تا از طریق منابر در خطبه های روزهای جمعه، مجالس و محافل دینی و مذهبی، دار الافتاء ها و مجامع دینی، رسانه ها و روز نامه ها، مقالات و مجلات، حکم شرعی این سفر و مهاجرت را به مردم توضیح دهند.

3 - متوجه ساختن هموطنان به تعمیر و آبادی وطن :

نقش و مسؤولیت دیگر علماء در زمینه کاهش مهاجرت های بی مورد و غیر ضروری این است که آنها در ضمن متوجه ساختن مردم به عبادت و بندگی الله متعال که نخستین هدف خلقت انسان است، به تعمیر و آباد نمودن وطن و سرزمین شان که هدف دیگر خلقت انسان است، نیز متوجه سازند. دلیل اینکه اعمار زمین یکی از اهداف آفرینش بوده است این آیه مبارکه است که الله متعال فرموده است: {هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا} ⁹.

« الله ذاتی است که شما را از زمین ایجاد کرد و در آن شما را به آبادانی مأمور کرد»

امام ابن عربی در احکام القرآن می گوید: «برخی از علمای شافعی می گویند: استعمار و یا آبادی که از سوی خداوند مطلقا درخواست شده به معنای وجوب آبادانی است» ¹⁰.

علا فاسی در کتاب « مقاصد الشریعة الإسلامية و مکارمها » با استناد به آیه مبارکه: {وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً} ¹¹، می گوید: «مقصد عام شریعت اسلام، عمران زمین، حفظ نظام زندگی در آن، و اصلاح آن با صلاح کسانی است که در آن به عنوان جانشین خداوند عمل می کنند. این صلاح در عدالت، استقامت، صلاح عقل و عمل، اصلاح زمین، استخراج خیرات آن، و تدبیر منافع عمومی نهفته است» ¹². پس مهاجرت های بی مورد بمثابه نادیده گرفتن مقصد عام شریعت اسلامی است.

9- سورة هود، آیه: 61.

10- احکام القرآن، تألیف: قاضی محمد بن عبد الله أبو بکر بن العربي المعافری الاشبیلی المالکی (المتوفی: 543 هـ). راجع أصوله وخرج أحادیثه وعلق علیه: محمد عبد القادر. ناشر: دار الكتب العلمية، بیروت - لبنان، الطبعة: الثالثة، 1424 هـ - 2003 م. (18 / 3)

11- سورة بقره، آیه: 30.

12- مقاصد الشریعة الإسلامية و مکارمها، تألیف: علا فاسی، طبع 5 دار الغرب الإسلامي ص: 45 - 46.

و در این شکی نیست که آباد نمودن مادی و معنوی وطن و سرزمین علاوه بر اینکه یک مسؤولیت دینی و ملی است بلکه یکی از شیوه های ادای شکر نعمت بر خوردار شدن از وطن است.

4- متوجه ساختن ساکنان کشور به حقیقت فطری و شرعی عشق و محبت با وطن، و ابراز آن در قول و عمل

نقش دینی دیگر علما در جلوگیری از مهاجرت های غیر ضروری و ترک نمودن کشور بنا بر دلائل غیر موجّه و غیر ضروری این است که آنها همه وقت، مخصوصا زمانیکه متوجه گردند که تعدادی از باشندگان کشور آگاهانه یا نا آگاهانه می خواهند کشور شان را ترک نمایند، در این چنین حالت بی غرض و یا نظاره گر ننشسته بلکه عشق و محبت وطن را در اذهان هموطنان شان تلقین و تزریق نمایند؛ زیرا این یک حقیقت مسلم است که یکی از ارزشمندترین چیزها برای انسان های که از فطرت سالم بر خوردار باشند عشق و محبت ورزیدن به سرزمینی است که در آن زاده شده اند، و بر خاک آن زندگی کرده اند، و دران از سائر نعمت های خداوند بهره مند شده اند. این حقیقت نه تنها یک حقیقت فطری بوده بلکه توسط شریعت اسلام نیز به رسمیت شناخته شده است. و این محبت نه تنها به رسمیت شناخته شده بلکه شریعت الهی این محبت را با حقوق و وظایفی نیز احاطه نموده است تا بدینوسیله منافع دین و دنیا هر دو حفظ شود.

این موضوع که محبت با وطن یک پدیده فطری است به دلیل خاصی نیاز ندارد؛ زیرا خداوند انسان را به گونه ای آفریده است که به وطن خود عشق می ورزد، و از سکونت دران و انتساب به آن لذت می برد، بلکه افتخار می نماید که از فلان وطن است؛ چون هر انسان خواسته و نا خواسته درک می کند که وطن مایه آرامش قلب و اطمینان نفس او است، وطن پناهگاه عزیزان و دوستانش است، هم چنان خاطرات شیرین از وطن، احساسی است که قلب ها برای آن می تپند، و شوقی است که در دل ها همیشه جاری است.

و همین عشق و محبت با وطن که یک امر فطری است در نصوص قرآن کریم و احادیث نبوی نیز با اسالیب و اشکال مختلف تبلور یافته است که دو نمونه آن را میتوان ذیلا تذکر داد:

نمونه اول: ذکر شدن جلا وطنی و محرومیت از وطن در ردیف قتل نفس:

نمونه اول اهمیت عشق و محبت با وطن این است که الله متعال در برخی آیات مبارکه اخراج و جلاوطنی را در ردیف قتل نفس و بمثابه آن ذکر نموده فرموده است: {وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ} ¹³.

«اگر بر آنها نوشته بودیم که خود را بکشید یا از دیارتان خارج شوید، جز عده کمی از آنها عمل نمی کردند.»

و در آیه دیگر هم الله متعال جلاوطنی را در ردیف جنگ و قتال که طبیعتا هیچ کس آن را خوش ندارد ذکر نموده فرموده است: { لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ } ¹⁴.

«خداوند شما را از کسانی که در دین با شما نجنگیده اند و شما را از دیارتان بیرون نکرده اند، نهی نمی کند.»

نمونه دوم: موجودیت عشق و محبت با وطن حتی در قلب پیامبر صلی الله علیه و سلم، و اصحاب با صفایش:

13- سوره نساء، آیه: 66.

14- سوره ممتحنه، آیه: 8.

نمونه دوم اینکه عشق و محبت با وطن در پهلوی فطری بودن یک امر شرعی نیز می باشد محبت پیامبر صلی الله علیه و سلم با مکه معظمه است که پیامبر صلی الله علیه و سلم هنگامیکه به ترک وطن مجبور شد، و در حالی که با مکه معظمه خداحافظی می کرد، عشق و محبت فطری اش را با مکه معظمه ابراز نموده، گفت: « وَاللَّهِ إِنَّكَ لَخَيْرُ أَرْضِ اللَّهِ، وَأَحَبُّ أَرْضِ اللَّهِ إِلَى اللَّهِ، وَلَوْلَا أَنِّي أَخْرَجْتُ مِنْكَ مَا خَرَجْتُ »¹⁵.

به خدا سوگند که تو بهترین و دوست داشته ترین سرزمینهای خداوند در نزد وی هستی. اگر من، مجبور به ترک تو نمی بودم، هرگز از این جا نمی رفتم."

و نمونه محبت صحابه را با وطن در این اشعار بلال رضی الله عنه مشاهده میکنیم که توسط سرودن و گفتن اشعار لطیفی شوق و علاقه اش را با مکه مکرمه ابراز میدارد و میگوید:

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَبِيتَنَّ لَيْلَةً ... بِوَادٍ وَحَوْلِي إِذْ خَرَّ وَجَلِيلٌ
وَهَلْ أَرَدَنْ يَوْمًا مِيَاهَ مَجَنَّةٍ ... وَهَلْ يَبْدُونُ لِي شَامَةً وَطَفِيلٌ¹⁶.

"ای کاش، شبی را در وادی مکه می گذراندم در حالی که دور و بر من، گیاه اذخر و جلیل می بود. ای کاش، روزی آب چشمه مجنه را می نوشیدم. ای کاش، شامه و طفیل را می دیدم."

اما این احساسات فطری که در نفوس هستند، باید در چارچوبی باشند که به تقدیس خاک، وطن محدود نشوند، و از احساس برادری اسلامی عمومی دور نباشند، و از وظیفه نصرت به برادران مسلمان مان دور نباشند.

پس این محبت فطری و شرعی ایجاب می نماید تا آثار آن در زندگی عملی، فردی و اجتماعی انسان ظاهر گردد. بطور مثال ما با الله و رسول وی محبت داریم، این محبت ما ایجاب می نماید تا از الله و رسولش اطاعت نمائیم، در غیر آن ما در محبت خود صادق نیستیم. ما با والدین خود محبت داریم این محبت ایجاب می کند تا ما با آنها نیکی نمائیم، در غیر آن ما در محبت خود صادق نیستیم. به عین شکل زمانیکه ما با وطن و خاک خود محبت داشته باشیم پس باید اثر این محبت را که عبارت از سهمگیری فعال در آبادی و شگوفایی وطن است ابراز نمائیم نه اینکه با مواجه شدن با اندکترین چالش و یا از دست داشتن منصب و وظیفه خاصی، وطن خود را ترک نموده راه هجرت و فرار را در پیش گیریم.

5- متوجه ساختن مردم به برخوردار بودن از نعمت وطن، و بجا آوردن شکر آن:

یکی از بزرگترین نعمت های خداوند بر بنده اش، سکونت او در وطنش در حالی است که از امنیت جان و مال اهل و فامیلش برخوردار بوده، وظیفه اصلی عبادت و بندگی الله را با کمال حریت انجام داده بتواند. چنانچه پیامبر صلی الله علیه وسلم بر خوردار بودن از میسر شدن این چنین بزرگ الهی قرار داده فرموده است: « مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ أَمِنًا فِي سَرِبِهِ، مُعَافًى فِي جَسَدِهِ، عِنْدَهُ قُوْتُ يَوْمِهِ فَكَأَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا »¹⁷.

15- سنن الترمذی، تألیف: أبو عیسی محمد بن عیسی الترمذی (ت 279 هـ)، تحقیق و تخریج: بشار عواد معروف. نشر: دار الغرب الإسلامی - بیروت، چاپ اول، 1996م، شماره حدیث: (4267) و حدیث صحیح است.

16- الجامع المسند الصحیح المختصر من أمور رسول الله صلی الله علیه وسلم و سننه و آیامه = صحیح البخاری، تألیف: محمد بن اسماعیل أبو عبدالله البخاری الجعفی، تحقیق: محمد زهیر بن ناصر الناصر. نشر: دار طوق النجاة (بیروت) چاپ اول 1422 هـ، شماره حدیث (912).

"هر کس از شما صبح کند در حالی که در خیمه و محل سکونتش احساس امنیت و آرامش را نماید، بدنش سالم بوده و خوراک روزانه اش نزدش باشد، گویا تمام دنیا را به او داده شده است."

پس نقش دیگر علما و دانشمندان در زمینه کاهش مهاجرتها این است که همیشه از طریق مساجد و منابر، مجالس و کنفرانسها هموطنان خویش را متوجه این نعمت بزرگ الهی نموده و آنها را بر شکر گذاری در برابر آن ترغیب دهند.

و یکی از شیوه های شکر گذاری در برابر نعمت وطن این است که در حفظ و نگهداری، ترقی و شگوفایی اش، سهم فعالی را ایفا نموده، راه و مسیر کسانی را که در جهت دفاع از دین و وطن جانهای شیرین را از دست دادند، تعقیب نمایند.

هم چنان از شیوه های شکر گذاری در برابر نعمت وطن این است که همه باشندگان این وطن اخوت و برادری، وحدت دینی و ملی خود را حفظ نموده از هر نوع تفرقه و اختلاف، تعصبات قومی و نژادی ... که سبب ضعف و بالاخره سبب نابودی خود ما و وطن ما میگردد، خود داری نمائیم. پس مهاجرت و ترک وطن بدون موجب شرعی بدون شک که یک نوع جفا و ناسپاسی در برابر نعمت وطن به شمار میرود.

6 - سعی به غرض حفظ جان و مال، آبرو و عزت مردم:

نقش مهم دیگری را که علما و دانشمندان میتوانند به غرض کاهش مهاجرتها ایفا نمایند همانا سعی و تلاش به غرض حفظ جان و مال، آبرو و عزت مردم، تأمین و تحقق امنیت کامل و سر تا سری در داخل کشور است؛ زیرا یکی از بهانه ها و یا دلائل کسانی که نیت مهاجرت را دارند خطر فقدان امنیت، احتمال بروز جنگ و درگیری و غیره می باشد. پس بر علما و دانشمندان لازم است که به همکاری دولت و نهاد های دولتی به مردم این اطمینان را دهند که امنیت بهتر شده و روز به روز بهتر خواهد شد، و دولت هیچ بهانه را در دست فتنه انگیزان و جنگ طلبان نخواهد داد تا یکبار دیگر کشور را به سمت جنگ و نا آرامی های گذشته سوق دهند.

دلیل اینکه سعی و تلاش به غرض تحقق امنیت کامل یکی از وجایب و مسؤولیت های علماء و دانشمندان است این است که ایجاد فضای با امن و حفاظت از آن یکی از مقاصد اصلی است که اسلام برای تحقق آن آمده است، و اینها از حقوق حقّه شهروندان است، لذا تعرض به هر انسانی که در قلمرو یک دولت زندگی می کند، چه مسلمان باشد و چه غیر مسلمان، حرام است؛ زیرا خون ها در شریعت اسلامی حرمت دارند، خداوند متعال می فرماید: {مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَآئِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ}.¹⁸

"به همین جهت بر بنی اسرائیل مقرر داشتیم که هر کس انسانی را بدون ارتکاب قتل یا فساد در روی زمین بکشد چنان است که گویی همه انسانها را کشته و هر کس انسانی را از مرگ رهایی بخشد چنان است که گویی همه مردم را زنده کرده است، و رسولان ما با دلایل روشن بسوی بنی اسرائیل آمدند، اما بسیاری از آنها، تعدی و اسراف، در روی زمین کردند."

17- ترمذی روایت کرده و سند آن حسن است. کتاب: سنن الترمذی، تألیف: أبو عیسی محمد بن عیسی الترمذی (ت 279 هـ)، تحقیق و تخریج: بشار عواد معروف. نشر: دار الغرب الإسلامی - بیروت، چاپ اول، 1996 م، شماره حدیث: (2346).

18- سورة مائدة، آیه: 32

و پیامبر صلی الله علیه و سلم می فرماید: «فَإِنْ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ بَيْنَكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا، فِي شَهْرِكُمْ هَذَا»

19.

"بدانید که خونها و مالها، آبرو و عز شما بر شما حرام شده است مانند حرمت این روز شما در این ماه شما".

7- همکاری با حکومت و امارت اسلامی در جهت برآورده ساختن نیازمندی های مردم:

با توجه به اینکه سخن و مشوره علما و دانشمندان را حاکم و خلیفه و یا مسؤولین دولت نسبت به دیگران بیشتر و بهتر می شنوند؛ لذا نقشی را که علما میتوانند در این زمینه ایفا نمایند این است که علما و دانشمندان سعی نمایند تا حوائج عامه مردم، بخصوص نیاز مندان و افراد محتاج را به حاکم و خلیفه ابلاغ نمایند تا باشد که به حقوق و نیازمندیهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مردم رسیدگی صورت گیرد. همچنان کسانیکه به نحوی مظلوم قرار گرفتند، و از تلف شدن حقوق و عدم رسیدگی به مشکلات خود شکایت دارند، علما از باب توصیه به حق و از باب نصیحت و خیر خواهی پیشگام شده، به غرض احقاق حقوق آنها تلاش نمایند؛ زیرا این عمل آنها از باب تعاون در نیکی و تقوی است که الله متعال بندگان خود را بر آن امر نموده است.

و باید علاوه نمود که تأمین حقوق اقتصادی مردم، و رسیدگی به مشکلات آنها از حقوق اساسی شهروندان در هر کشور است که این حقوق شامل ایجاد فرصت های شغلی برای آنها، یاری رسانی به فقرا و نیازمندان می شود.

و خوشبختانه ما نمونه خوب این سیاست حکیمانه را در صدر اسلام داریم که در صلح نامه که بین خالد بن ولید (رض) و اهل حیره عراق امضا شده بود آمده است: "و برای هر پیر مردی که از کار افتاده است، یا بلایی به او رسیده است، یا چنین بوده که فقیر شده و اهل دینش به او کمک و صدقه مینمایند، جزیه ای از او برداشته شده و از بیت المال مسلمانان به او و خانواده اش باید کمک و همکاری صورت گیرد"²⁰.

هم چنان عمر بن عبد العزیز (رحمه الله) نامه ای به عُدی بن أرطاة نوشت، که فرماندار او در بصره بود: "مراقب باش از اهل ذمه کسانی که به سن پیری رسیده اند و توانایی ایشان کاهش یافته، و کسب و کارشان متوقف شده، از بیت المال مسلمانان به آنها آنچه نیاز دارند، پرداخت کن."²¹.

8- بررسی علل وعوامل مختلف فرار از وطن، و ایجاد میکانیزم های مشخص جهت زدودن آنها :

در مقدمه از عوامل مختلف و متعدد فرار از وطن را تذکر دادیم، و شکی نیست که عوامل متعدد دیگری نیز شاید موجود باشد که یکی اهداف این کنفرانس تحلیل و تشخیص همین عوامل است. پس این مسؤولیت علماء و دانشمندان و قبل از ایشان مسؤولیت حکام است تا تمام علل و عوامل فرار از وطن را ارزیابی نموده سعی نمایند تا بعد از بررسی و ارزیابی آنها، سیاستها و راهکارهای خوب و عملی را روی دست گرفته، عوامل فرار از وطن را حتی المقدور بر طرف سازند.

اما کار و فعالیت بهتری را که دانشمندان و محققان اعم از کسانیکه در دانشگاه ها مصروف تحقیق و تدریس باشند یا در

¹⁹- الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاری، تألیف: محمد بن إسماعیل أبو عبد الله البخاري الجعفي، تحقیق: محمد زهير بن ناصر الناصر. نشر: دار طوق النجاة (بيروت) چاپ اول 1422 هـ، شماره حدیث (912). (6667).

20- الأموال، تألیف: ابو عبید، قاسم بن سلام الهروی، طبع دار الفكر، لبنان، چاپ اول، ۱۹۸۸ م، صفحه ۵۷.

21- الأموال، تألیف: أبو عبید، ص: 57.

کارگاه‌ها مصروف ایجاد و تولید، یا در مراکز تحقیقاتی دیگر مانند اکادمی علوم افغانستان باید عوامل مختلف مهاجرت را شناسایی و بررسی نمایند که عقب این مهاجرتها کدام انگیزه‌ها نهفته است؟ عوامل مهاجرتها میتواند مشکلات اقتصادی باشد، میتواند خوف وهراس از جنگ و نا امنی باشد، میتواند تغییرات آب و هوایی باشد، میتواند علمی و فرهنگی باشد، میتواند تبلیغات منفی باشد، یا عامل جذابیت کشور مقصد؟ بعد از بررسی این عوامل دانشمندان سعی نمایند تا اذهان مهاجران را به سمت مثبت سوق داده و با اعطای مشوره‌های لازم، با سکتورهای دولتی و یا خصوصی در توسعه فناوری‌های جدید و کاربردی برای بهبود زیرساخت‌ها، و ایجاد شغل در بخشهای مختلف، بهبود سیستم‌های آموزشی، روی دست گرفتن پلان‌های معقول و مؤثر، مشورت دادن به افراد درباره فرصت‌های موجود در کشور، ایجاد فرصت‌های شغلی از طریق پروژه‌های تحقیقاتی همکاری نموده با ارائه مثال‌هایی از کشورهای نسبتاً موفق همانند کشورهای مالیزیا، ترکیه و غیره، میتوانند جلو مهاجرت را بگیرند.

اما با تاسف باید گفت یگانه چیزی که در جامعه ما خیلی ضعیف و کم رنگ است همین روحیه تعاون همکاری میان آمر و مأمور، استاد و شاگرد، حکام و رعایا، علما و عامه مردم است، و شاید همین عدم همکاری و هم‌آهنگی یکی از عوامل عقب‌مانی مردم و جامعه ما باشد. به امید یک افغانستان آزاد و آباد.

نتایج و یافته‌ها

نکاتی را به عنوان یافته‌های تحقیق میتوان تذکر داد امور ذیل اند:

- 1- اهمیت طرح این موضوع در شرایط فعلی که کشور تا حد زیادی از امنیت خوب بر خوردار گردیده است اما با وصف آن سلسله مهاجرتها که نظر به عوامل مختلف نیم قرن قبل شروع شده بود هنوز هم بنا بر عوامل نسبتاً جدید دیگر ادامه دارد.
- 2- ترک وطن و یا مهاجرتها اثرات نا مطلوبی را بر اقتصاد و زیر ساختهای کشور وارد نموده است که در صورت عدم مدیریت آن این اثرات بیشتر و عمیق تر خواهد شد.
- 3- ترک وطن و مهاجرتها علاوه بر اینکه بر کشور ما اثرات نا مطلوبی را بر جا گذاشته است، بر دیانت و اخلاق، فرهنگ و آداب مهاجرین نیز تاثیرات منفی خود را داشته است.
- 4- یکی از اسباب مهاجرتها سیل آسای مردم ما به بیرون از کشور مخصوصاً کشورهای کفری عدم آگاهی آنها از حکم سفر و اقامت در کشورهای غیر اسلامی، اضرار و مفاسد آن بوده است.
- 5- یکی از عوامل هجرت و ترک وطن تبلیغات منفی برخی حلقات مغرض بوده است.
- 6- علما و دانشمندان با استفاده از ترغیب و تشویق برای باقی ماندن در وطن، تبیین اهمیت نعمت وطن و بجا آوردن شکر آن، توضیح حکم سفر و اقامت به کشورهای غیر اسلامی و برجسته ساختن مفاسد و اضرار اقامت در کشورهای کفری و ارائه راه کارهای مختلف دیگر، میتوانند مانع خروج مردم از وطن شوند.
- 7- مؤثر ترین راه کاهش مهاجرتها بالا بردن سطح تعاون و همکاری توأم با اخلاص و دلسوزی میان طبقه حاکم و محکوم، راعی و رعیت، بلکه میان خود علما و دانشمندان است که با تاسف در جامعه ما خیلی ضعیف است.

۸- عامل مؤثر دیگر در کاهش مهاجرتها ایجاد فضای اعتماد و باورمندی است که مردم متأسفانه نظر به محدودیت‌های که در قسمت کار، تحصیل و تعلیم فرزندان شان به وجود آمده در مورد آینده فرزندان شان خیلی نگران و پریشان هستند؛ لذا بخاطر تأمین آینده فرزندان شان هر دروازه را دقّ الباب می‌کنند و همواره کوشش می‌کنند تا از هر طریقی که برایشان میسر و میسر باشد، راه رفتن به خارج را در پیش گیرند.

در آخر از اداره فعال و با احساس پوهنتون سلام قلبا سپاسگذاری می‌نمایم که با پذیرفتن این مقاله زمینه مشارکت در این سمینار مهم و حیاتی را برای بنده فراهم ساختند.

• پیشنهادها

1- پیشنهاد به دولت:

نخستین پیشنهاد بنده به امارت اسلامی افغانستان است که در مورد برخی سیاست‌های که مربوط درس و تحصیل طبقه اناث میشود تجدید نظر نماید و در ضمن سعی نماید تا از هر طریق مشروع و ممکن قلب مردم و رعایای خود را بدست آورده، اعتماد و باورمندی آنها را نسبت به خود، وطن و سرزمین شان بهتر و بیشتر نماید، تا مردم بتوانند زندگی خود را با اطمینان کامل در سرزمین شان پیش برده، در تطبیق پلانهای حکومت شان، صادقانه همکاری باشند.

2- پیشنهاد به وزارت محترم مهاجرین:

پیشنهاد بنده به وزارت محترم مهاجرین و عودت کنندگان این است که با اتخاذ سیاست‌های مفید، ایجاد شهرک‌های رهائشی برای عودت کنندگان، ایجاد زمینه‌های شغل و روزگار برای جوانان عودت کننده، زمینه ادغام مجدد و اقامت آنها را در کشور مهیا سازد.

3- پیشنهاد به وزارت محترم حج و اوقاف:

پیشنهاد بنده به این وزارت این است که به علما و خطبای مساجد و تکایا توصیه نماید تا موضوع سفر و اقامت و مهاجرت به کشورهای غیر اسلامی را در خطبه‌های خویش گنجانیده، احکام هجرت و نیز اضرار و مفسدات اقامت در کشورهای غیر اسلامی را به مردم توضیح دهند.

4- پیشنهاد به وزارت محترم تحصیلات عالی، معارف و سایر مراکز تحقیقاتی:

پیشنهاد بنده به این وزارت‌ها و مراکز مختلف تحقیقاتی این است که از طریق پوهنتونها، دارالعلوم‌ها مدارس دینی و مکاتب، و سایر مراکز تحقیقاتی موضوع مهاجرت به خارج را به شیوه علمی و تحقیقی ارزیابی نموده، نتیجه تحقیقات خویش را با دولت و مردم شریک سازند.

5- پیشنهاد به وزارت محترم اطلاعات و فرهنگ:

پیشنهاد بنده به وزارت محترم اطلاعات و فرهنگ، ژورنالیستان، رسانه‌ها این است که با مهاجرینیکه از طریق بنادر هوایی و یا زمینی عازم خارج کشور میگردند مصاحبه تفصیلی انجام داده، اسباب ترک وطن را از ایشان جویا شوند، و نیز کسانی که بر میگردند اسباب و عوامل برگشت آنها را جویا شوند، سپس با تحلیل و جمع‌آوری همه جانبه، دولت و مردم را آگاه سازند تا

معلوم گردد که در خلال یک سال به چه تعداد و بخاطر کدام علت و انگیزه کشور را ترک نمودند، و به چه تعداد دیگر وبنا کدام عوامل به کشور بر گشتند.

• منابع

- 1- قرآن کریم
- 2- أحكام القرآن، تأليف: قاضي محمد بن عبد الله أبو بكر بن العربي المعافري الاشيلي المالكي (المتوفى: 543هـ). راجع أصوله وخرج أحاديثه وعلق عليه: محمد عبد القادر. ناشر: دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة: الثالثة، 1424 هـ - 2003م.
- 3- إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل. مؤلف: محمد ناصر الدين الألباني (المتوفى: 1420 هـ). ناشر: المكتب الإسلامي - بيروت. الطبعة: الثانية 1405 هـ - 1985م.
- 4- أزمة هجرة العقول من أفغانستان وتأثيراتها المتوقعة الصادر من مركز الدراسات الاستراتيجية والإقليمية (تحتوي هذه النشرة على تحليلات يقوم بها مركز الدراسات الاستراتيجية والإقليمية لأهم الأحداث السياسية والاقتصادية والاجتماعية في أفغانستان والمنطقة بشكل أسبوعي حتى يستفيد منها المهتمون وصناع القرار). تحليل الأسبوع الإصدار - 389 من (30 يوليو إلى 5 أغسطس 2022م).
- 5- الأموال، تأليف: أبو عبيد، قاسم بن سلام الهروي، طبع دار الفكر، لبنان، چاپ اول، ١٩٨٨م
- 6- الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاري، تأليف: محمد بن إسماعيل أبو عبد الله البخاري الجعفي، تحقيق: محمد زهير بن ناصر الناصر. نشر: دار طوق النجاة (بيروت) چاپ اول 1422هـ
- 7- سلسلة الأحاديث الصحيحة وشيء من فقهها وفوائدها، مؤلف: محمد ناصر الدين الألباني [ت 1420 هـ]. ناشر: مكتبة المعارف للنشر والتوزيع، الرياض. الطبعة: الأولى لمكتبة المعارف.
- 8- سنن أبي داود، مؤلف: أبو داود سليمان بن الأشعث الأزدي السجستاني (202 - 275 هـ) تحقيق: شعيب الأرناؤوط [ت 1438 هـ]- محمد كامل قره بللي. ناشر: دار الرسالة العالمية، الطبعة: الأولى، 1430 هـ - 2009 م.
- 9- سنن الترمذي، تأليف: أبو عيسى محمد بن عيسى الترمذي (ت 279 هـ)، تحقيق و تخريج: بشار عواد معروف. نشر: دار الغرب الإسلامي - بيروت، چاپ اول، 1996م.
- 10- سنن النسائي (المجتبى) مؤلف: أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب النسائي (ت 303 هـ). محققون: محمد رضوان عرقسوسي، محمد أنس مصطفى الخن، محمد معتز كريم الدين، عمار ربحاوي، كامل الخراط. ناشر: دار الرسالة العالمية. الطبعة: الأولى، 1439 هـ - 2018 م.
- 11- شرح رياض الصالحين، تأليف: محمد بن صالح بن محمد العثيمين (ت 1421هـ)، ناشر: دار الوطن للنشر، الرياض، سال چاپ: 1426 هـ

- 12 - صحيح مسلم، تأليف: أبو الحسين مسلم بن الحجاج القشيري النيسابوري المتوفى (206 - 261 هـ) تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي [ت 1388 هـ] ناشر: مطبعة عيسى البابي الحلبي وشركاه، القاهرة، سال نشر: 1374 هـ - 1955 م.
- 13 - فصلنامه پژوهش هاي فقه و حقوق اسلامي/سال بيستم/شماره 74.
- 14 - المغني. مؤلف: موفق الدين أبو محمد عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة المقدسي الجماعيلي الدمشقي الصالحي الحنبلي (541 - 620 هـ) محقق: الدكتور عبد الله بن عبد المحسن التركي، الدكتور عبد الفتاح محمد الحلو. الناشر: دار عالم الكتب للطباعة والنشر والتوزيع، الرياض - المملكة العربية السعودية. الطبعة: الثالثة، 1417 هـ - 1997 م.
- 15- المفردات في غريب القرآن، مؤلف: أبو القاسم الحسين بن محمد المعروف بالراغب الأصفهاني (ت 502 هـ) محقق: صفوان عدنان الداودي. ناشر: دار القلم، الدار الشامية - دمشق بيروت الطبعة: الأولى - 1412 هـ .
- 16- مفاهيم إسلامية، موقع وزارة الأوقاف المصرية <http://www.islamic-council.com>
- 17- مقاصد الشريعة الإسلامية ومكارمها، تأليف: علاء الفاسي، طبع 5 دار الغرب الإسلامي ص: 45 - 46.